

СЪЗДАВАНЕ И УКРЕПВАНЕ

НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА

НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ

(681-803)

Първия забележителен и с важни последици факт в историята на Българското средновековие е масовото заселване на славяните на юг от р.Дунав, в територията на Византийската империя (VI – VII). Голямото множество славянски племена, напълно сродни по език и бит, се установяват до средата на VII век в Мизия, Тракия, Македония, част от Албания и днишните гръцки земи.

Наскоро след славяните на Балканския полуостров се установяват и прабългарите.
Една

прабългарска група, идваща от Панония (днешна Унгария) и предвождана от хан Кубрат, навлиза

в Македония и се заселва около градовете Прилеп и Батолия. Друга група, която напуска пределите на Велика България и е предвождана от хан Аспарух (680-700 г.),

достига до областта на Долния Дунав. Идването на Аспаруховите прабългари е от решаващо значение за славянските племена в днешните североизточни български земи. Общата заплаха за славяни и прабългари от страна на Византия е предпоставка за тяхното сближаване и сътрудничество. Върху тази основа възниква нова държава, за чието създаване съществена роля имат военните победи на хан Аспарух над византийците през 680-681 г. Новата държава получава името България по традиция от Кубратовата Велика България. Така в непосредствена близост с Византия славяни и прабългари поставят началото на съвместния си живот и изграждат една политическа организация, която превъзхожда традиционните родово-племенни институции. България е първата държава, която се утвърждава и просъществува въпреки натиска на най-мощната военна и политическа сила през Ранното средновековие – Византийската империя. Това я определя като първото трайно политическо обединение в Европейския Югоизток.

Създаването на Българската държава на Балканския полуостров е едно от най-значителните събития в историята на Югоизточна Европа. То е резултат от продължителни и изключителни по своите последици етнически, социално-икономически и политически процеси в евразийските територии през периода на така нареченото Велико преселение на народите (V – VIIв).

Периодът от края на VII век до началото на IX век е обект на постоянен интерес от страна на историците. Всички крупни трудове по Средновековна история на България отделят значително място на процеса на образуване на Българската държава и нейното първоначално укрепване (VI – VII). Класически в нашата историография са трудовете на: В. Златарски “История на Българската държава през средните векове”, П. Мутафчиев “История на българския народ”, П. Петров “Образуване на Българската държава”, Ив. Божилов “Раждането на средновековна България”, Д. Ангелов “Създаване на Българската държава и нейната историческа роля”, Г. Бакалов и П. Ангелов “История на средните векове”, Г. Бакалов и Иван Стоянов “История на България (681-1960)”, Петър Добрев “Светът на прабългарите”, В. Бешевлиев “Прабългарите – бит и култура”.

Сведения за този период откриваме в чужди и домашни исторически извори. Чуждите извори за славяни и прабългари са представени от “Естествена история” на Плиний Стари (I в), “Германия” на Корнелий Тацит (I – II в), “География” на Клавдий Птолемей (I – II в), “История на готите” на Йорданес (VI в), “Диалози” на Псевдокесарий (V в); произведенията на византийските историци: “За строените” на Прокопий Кесарийски (VIв), “Чудесата на св.Димитър Солунски” (за обсадата на град Солун от славяните). Чуждите извори за създаването и укрепването на Българската държава са: “Хронография” на Теофан Изповедник (VIII – IX в), “Кратка история” на Патриарх

Никифор (IX в).

Към домашните извори на този период спадат: “Именник на българските ханове”(VII-VIII в), “Надписите под Мадарския конник”, “Български апокрифен летопис” (XI в), “Добавките към Манасиевата хроника” (XIV в).

Изграждането на Българската държава се осъществява с дейното участие на славяните.

Според съвременната наука славяните спадат към индоевропейската езикова и етническа общност. Независимо от различните територии за първоначалните им поселения безспорно тяхната прародина са земите в Централна и Източна Европа. Чрез археологически и лингвистични проучвания е установено, че тази обширна територия е заключена между Карпатите, Балтийско море и реките Одър, Днепър и Днестър.

Сведения за някои от обитателите на посочените земи се срещат в “История на Херодот (VI в), като споменатите от него неври и будини вероятно са славянски племена. По сигурни писмени сведения за славяните датират от I – II век. В своето съчинение “Естествена история” римският историк Плиний Стари ги назовава с името “венети” и съобщава, че те живеят на запад от река Висла. Римският историк Тацит също познава славяните под името “венети”. В съчинението си “Германия” той определя и техните земи. Тацит дава и прецизни писмени сведения за обществено-политическия строй на славяните. Клавдий Птолемей също оставя писмени данни за славяните, които отново са описани под името “венеди”.

Най-пълни сведения за славяните дава готският историк Йорданес (VI в). Той описва земите където живеят славяните, техния бит, поминък, религия. Благодарение на сведенията на Йорданес може да се твърди, че най-късно през IV – V век славянската общност се разпада окончателно на три големи етнически групи : западна– наречена венеди, източна – анти и южна – под името славини.

Славянската прародина непрекъснато се разширява и за около едно хилядолетие се увеличава неколккратно. Това е предизвикано главно от нарастването на населението, което от своя страна води до засилено търсене на нови земи. Увеличаването на

териториите е причина за разпокъсването на вътрешните етнокултурни връзки на славянската общност (4 хил.пр.н.е.).

Постепенно славяните започват да напускат своите първоначални поселения и се включват в започналото Велико преселение на народите (IV - VII в). Тогава се обособяват трите големи славянски етнически групи: венеци, анти и славини.

Първата група от славянската общност, която се отправя в западна посока, е покорена от хуните и увлечена в общия миграционен поток, достига до река Елба.

Втората част, която поема на изток, постепенно установява контрол над големи територии от Източноевропейската равнина.

До края на V век южната група преминава Карпатския планински масив и се заселва в териториите северно от река Дунав – бившите римски провинции: Панония (днешна Унгария) и Дакия (днешна Румъния). Осъществен е непосредствен досег с римо-византийската цивилизация, която оказва значително влияние върху славинското развитие. Благодарение на ранно-византийските писатели Прокопий Кесарийски (VII в), Псевдомаврикий (VI - VIIв) и Линандър информацията за славините през VI – VII век значително се разширява и обогатява. Тя частично се допълва и от данните на археологическите разкопки.

В хода на отношенията си с Византия и с балканското население южните славяни постигат значителен напредък. Основните черти в бита, поминъка и обществения им живот се долавят в сведения на римските и византийски автори от началото на V-VII век.

Подобно на останалите народи от индоевропейската общност, славяните водят уседнал начин на живот. Те са носители на земеделския тип култура. Целият им производствен цикъл е в пълна зависимост от географските условия. Те дават възможност за отглеждането на редица земеделски култури – просо, лен, пшеница и др. В славянските некрополи освен зърнени храни са открити и голям брой кости на животни, които сочат и на стоковъдството. Византийският писател Псевдомаврикий (VI - VII в) съобщава, че славяните отглеждат много добитък, а Прокопий отбелязва, че антите принасят в

жертва на своите богове бикове.

Наред със земеделието и стоковъдството те осигуряват прехраната си от лов и риболов. Сред занаятите добре развити са ковачеството, дърводелството, грънчарството, тъкачеството, строителството на лодки-еднодръвки. За това свидетелстват намерените земеделски сечива, грънчарски изделия и др. Първоначално керамиката е изработвана на ръка, което придава на славянските съдове груби и несъвършени форми. Впоследствие те възприемат грънчарското колело, усъвършенстват и технологията на приготвянето и изпичането на глината, което увеличава здравината на изработените съдове.

Славяните строят селищата си край реки, езера и блата, най-често в естествени и труднопроходими места. Основен тип жилища са землянката и полуземлянката, изградени от плет и глина, но постепенно си пробива път и каменния градеж. Те правят по няколко изхода на своите жилища, което им помага да се оттеглят по-бързо в случай на вражеско нападение.

Социалната структура на славянското общество не се отличава от тази на другите варварски народи. Основната обществена клетка е патриархалната родова община, оглавявана от старейшина. Няколко родови общини образуват племето, което се управлява от племенен вожд, наречен княз. Обществения живот на славяните се ръководи от племенно събрание – т.нар. вечи, в което влизат всички мъже-войни, и от съвета на старейшините, който е главен помощник на княза. Този начин на управление прави силно впечатление на Пр. Кесарийски, който подчертава, че славяните се управляват от един човек, а “живеят в демокрация” и затова винаги “общо разглеждат полезните и трудни работи”. Псевдомаврикий, изхождайки от позициите на византийското самодържавие и строга централизация, характеризира управлението на славяните като “анархия”.

В социално отношение славянското общество има добре изградена родовоплеменна структура, чийто състав се определя от свободните селяни общинници. Аристокрацията включва най-храбрите и воинствени членове на патриархалните семейства начело с князете и старейшините. Въоразените сили са неразделна част от народа и в мирно време извършват необходимата за прехраната земеделска дейност. За този ранен период от славянската история в изворите липсват сведения за съществуването на специализирани военни организации, напълно отделени от народа.

От гледна точка на политическото устройство славянското общество представлява конгломерат от по-големи и по-малки племенни единици, които в периода IV-VII век все още не прерастват в по-трайни политически организации.

Религиозните вярвания на славяните са тясно свързани с начина им на живот и отразяват достигнатото ниво в културното им развитие. На върха на богатия божествен пантеон стои бог Перун, смятан за единствен господар на всичко. Редом с него особено почитани са богът на стадата и подземния свят – Волос, богът на плодородието – Данебог, богът на огъня и занаятите – Саварог, богинята на красотата, брака и любовта – Лада. Освен, че почитат множество богове, славяните обожествяват природните сили, от които зависи благополучието им. Те върват и в съществуването на свръхестествени същества, надарени с човешки образи, които влияят върху съдбата на хората. Това са така наречените вили, самодиви и русалки, обитаващи реки и непреходими гори. За да умилостивят боговете и осигурят на себе си здраве и успехи във войните, славяните извършват жертвоприношения. В своите светилища те поставят различни камени и дървени идоли, пред които се кланят и пеят езически молитви. Широко разпространен е и фетишизмът – преклонението и вярата в чудодейна сила на свещени дървета, камъни и различни предмети.

От най-дълбока древност сред славяните съществува и култ към мъртвите. Основен погребален ритуал е трупозгарянето. Заедно с трупа на мъртвия в гробовете оставят съдове с храна и различни предмети, които да му служат в отвъдния свят. Погребенията на славяните са придружават с особени ритуали. Един от тях е така наречения тризна – своеобразно военно състезание. Над гроба на умрелия се устройва угощение наречено страва.

Системата на народовместие в управлението и господството на патриархалните отношения сред славяните се запазват и в хода на тяхното заселване в края на IV век и през следващите векове до VII век. Въпреки тяхната устойчивост, в това време настъпват определени промени в икономическото, етническото и социалнополитическото им развитие, които са от важно значение за възникването на държавната организация сред тях. За южните славяни те могат да се очертаят по-ясно на фона на самото им придвижване и заселване на Балканския полуостров.

В края на V век и първата половина на VI век славяните започват своите системни нападения в богатите балкански провинции на Византия. По време на общото славянско движение на юг, част от антите правят също значителен опит да се установят трайно на Долния Дунав. Грабителските им походи започват през управлението на император

Анастасий I (V–VI в).

Славяните навлизат дълбоко в земите на империята, ограбват ги и със заграбената плячка се завръщат обратно в своите селища на север от река Дунав. За да спре настъпленията им, през 512 година император Анастасий I нарежда да се изгради така наречената стена (“стена на страха”), за защита на столицата Константинопол. Тя се простира от крепостта Деркос на Черно море до Силимврия на Мраморно море и е с обща дължина 70 км. За нея съобщават византийските хронисти Йоан Зонара (VII в) и Прокопий Кесарийски (VI в). Съвременниците на събитията чертаят в произведенията си една мрачна и апокалиптична картина на последиците от извършените славянски набези. Те са придружени с разрушения и отвлечане на много пленници. Тъй като робството не е присъщо на обществения живот на славяните, значителна част от тези пленници впоследствие се освобождават срещу паричен откуп.

Особено интензивни и опустошителни стават славянските походи по времето на император Юстиниан I (VI в). Това принуждава императорът да предприеме специални мерки които се изразяват в привличането на славяни на служба във византийската войска с цел използването на славянската тактика в борбата за прекратяване на нападенията им и в осъществяването на широка строителна дейност, целяща подсилването на важни гранични области, в прилагането на добре изпитани средства на византийската дипломация, свързана с разпалването на раздори между анти и славини. Построени са няколко укрепителни пояси: по река Дунав, по Стара планина в Македония. През 540 г. избухва междуособна война между двете племена, която дава временен отдых на империята. Но тези мерки не довеждат до ограничаване на тяхното настъпление срещу балканските територии. Една от съществените причини, която позволява на славяните да разгърнат своите нападения на широк фронт през първата половина на VI век, е заетостта на Византия по това време в борби на изток срещу перси, вандали, остготи за възстановяването на своето господство в тези жизнено важни за нея територии. През този период императорската власт гледа на славянските нападения като на временна опасност, с която ще се справи лесно след стабилизиране на положението на империята в източните провинции, чието стопанско значение далеч надхвърля това на Балканския полуостров.

Засиленото самостоятелно настъпление на славяните срещу Балканския полуостров започва през 40-те години на VI век, когато антиите са неутрализирани в по-нататъшната съвместна борба срещу Византия чрез договор, който император Юстиниан I сключва с тях около 545 година. Славяните ежегодно опустошават Мизия, Тракия, Македония, Илирик (днешна Сърбия и Хърватско). Те заграбват оръжия, пари, скъпоценни вещи, роби и добитък. С особено голяма мащабност се открояват походите от 549 – 550 г., когато южните славяни, разделени на три отряда, достигат до град Солун, след което

презимуват в земите на империята.

Славинските нападения стихват временно през периода 558 – 582 г., когато славини и анти защитават земите си от нападенията на аварите, които през 60-те години на VI век се превръщат във важен политически фактор на Балканите. Този номадски народ с движението си на запад покорява редица племена, установява се трайно в земите по Средния Дунав (Панония), където създава и своя държава – Аварският хаганат. Под властта му попадат и живеещите там славински племена. Макар, че Аварският хаганат прави опит да покори дакийските славяни, те запазват независимостта си. След сключването на мир между империята и аварите около 575 г., съгласно който Византия започва да изплаща ежегоден паричен данък, техният натиск върху славини и анти значително отслабва.

Отношенията между славяни и авари не донасят очаквания отдих на империята. През 80-те години на VI век славините подновяват настъпленията си към имперските територии. С тях започва втория етап от тяхната експанзия, която завършва с трайното заселване на славяните на Балканските земи на Балканския полуостров. Според данните на Менандър (VI в) и Йоан Ефески (V в) началните славянски заселвания се извършват в Пелопонес и областта около Солун. Съвместно с аварите или самостоятелно славините организират пет обсади на тази величествена крепост. През 584 г. южните славини осъществяват своето първо нападение. Стените на града обаче се оказват здрави и славяните се оттеглят. Неуспехът не ги отчайва и в следващите няколко десетилетия те предприемат още четири обсади: 597 г. градът е атакуван със стенобойни машини; 609 г. е обсаден от 5000 славяни; 620 г. – обсаден по суша и море; 622 г. – славини и авари организират 33 – дневна обсада със стенобойни машини и изграждат кула; 645 – 647 – двугодишна обсада. Всички предприети набези завършват с неуспех. Славяните плътно заемат земите около Солун и постепенно преминават към мирен начин на живот. Единственият по-сериозен опит за съпротива срещу новите заселници от страна на Византия е предприет от император Константин II, който през 658 г. подчинява славянските племена по Беломорието и преселва част от тях в Мала Азия. Независимо от това славяните немогат да бъдат изтласкани от новите си поселения. В продължение на близо един век те заемат почти целия Балкански полуостров. Една част от тях, принадлежаща към така наречената Българска група, се заселват в областите Мизия, Тракия и Македония, други от тази група в Северна и Средна Гърция, достигат дори до остров Крит. В северозападната част на полуострова се установява сърбо-хървадската група. Различието между двете славянски групи са незначителни, предимно езикови – някои звукове се произнасят различно. С течение на времето тези различия се задълбочават и обхващат не само фонетиката, но също така морфологията и синтаксиса на езика. Разположението на някои славянски племена върху балканските територии е известно главно от византийски извори. Според тях в земите северно от Хемус (Стара планина) живее така наречените седем славянски племена и севери. В Средна и Южна Македония се заселват племената сагудати,

драгувити и др.

Нашествията на южните славяни срещу Византия и тяхното трайно заселване на Балканския полуостров имат важни исторически последици за създаването и утвърждаването както на българската така и на останалите ранно-средновековни балкански държави. Славянизирването на балканските земи на империята е най-съществената промяна, която настъпва в нейната характеристика през VII век. Местното население значително намалява и славяните се превръщат в доминираща етническа сила. Само една малка част от оцелялото балканско население успява да запази своята самобитност, като се изтегля в непрестъпните планински краища. По късно те са известни с имената власи и каракачани.

Настъпват промени в социалния живот на южните славяни. Те са свързани с разпадането на старата патриархална родова община. Тя постепенно се измества от така наречената съседска община, в която членовете са свързани не с кръвното родство, а чрез общите граници на поземлените си владения. Започва процес на имуществено разслоение, който води до появата и утвърждаването на частната собственост. Робските отношения, характерни за местното население, са ликвидирани. Робите, най-често военнопленници и чуждоземци, стават членове на общината, но те нямат право да притежават земя, и затова се използват за помощна ръка в домакинството или в земеделската работа.

По време на разселването на южните славяни на Балканите започва тяхното консолидиране във военно-племенни съюзи, което е важна стъпка към образуването на държава.

В хода на славянските нашествия част от паметниците на римовизантийската цивилизация по балканските земи са разрушени. Сринати са крепостни стени и църкви, редица селища опустяват. Все пак, макар и трудно, новите заселници намират начин за съвместен живот с оцелялото местно население. Благодарение на контактите си с него славяните усвояват някои от постиженията на античната култура.

По време на интензивните военни отношения с Византия и Аварския хаганат в началото на VII век се извършват промени във военната организация на южните славяни. Войската подобрява своята структура, организация и снаряжение. В хода на нападенията и заселването си на Балканите славяните усвояват някои елементи на

византийското военно изкуство.

В социалнополитически аспект се засилва ролята на вождовете и старейшините в управлението на племето. В техните ръце се съсредоточава значителна част от придобитите блага. Постепенно възниква нуждата от нови форми на политическа организация сред славините, която да гарантира спокойното им съществуване между бившите земи на Византийската империя. Затова през VII век започва процес на политическа консолидация срещу тях. Основната цел на създадените военно-племенни съюзи е запазването и разширяването на завоюваните територии. Но този процес протича бавно не само поради причини от вътрешен характер, но и поради постоянния политически и военен натиск върху тях. Различния статут, който имат славянските племена също забавя развитието на държавността сред тях.

Политическото обединение на славяните от българската група протича с по-бързи темпове в сравнение с това на сърбохърватската група. Славяните в Македония изграждат през първата половина на VII век могъщ военно-племенен съюз (който става инициатор и на нападението срещу град Солун). За да избегнат съдбата на беломорските славяни, които са подчинени на Византия, племената северно от Хемус създават през втората половина на VII век съюз, известен като Съюза на седемте славянски племена и племето севери.

През VII век на Балканския полуостров се заселват и прабългарите на хан Аспарух, които изиграват значителна роля в създаването на българската държава.

Произходът на прабългарите е обект на продължителни дискусии в науката. Липсата на достатъчно исторически извори прави труден за разрешение въпросът към коя езикова и етническа общност да бъдат причислени. Изказани са хипотези, че прабългарите са от угро-финск (В. Златарски), хунски (Юрий Венелин) или татарски произход (Ал. Бурмов). Дори учените от XIX век настояват, че техния произход е славянски. Днес може да се смята за меродавно становище, че прабългарите принадлежат към тюркско-алтайската езикова и етническа общност. Към нея спадат още хуни, авари, хазари и др.

Средновековната писмена традиция свързва името "българи" с река Волга. В науката неговият смисъл получава различни тълкования: "смесен народ", "размирнен, бунтовен народ", "народ от покрайнината" и др.

Прародината на тюрско-алтайската общност е Централна Азия. По конкретно това е областта на Западен Сибир.

Древната история на прабългарите започва да се очертава по-ясно около средата на II-III век и се разгръща особено активно в хода на Великото преселение на народите. През този период, увлечени от движението на хуните, прабългарите се придвижват от Централна Азия към Европа и се установяват в земите северно от Кавказ. В тези територии те заварва старото сармато-аланско население, което постепенно асимилират. В този район прабългарите са в постоянен досег с племената и народите от Югоизточна Европа, затова през следващите десетилетия той рядко остава спокоен. От средата на IV век датира и първото писмено известие за прабългарите – Анонимен римски хронограф (354 г.), в което те се споменават с името “българи”. Посочени са като племе, което произхожда от един от потомците на Ной и населява земите северно от Кавказ. Установяването на прабългарите в тези области се потвърждава и от арменски източници.

Придвижването на прабългарите от Азия към Европа представлява преломен момент в тяхната история. Със заселването им в земите северно от Кавказ започва процесът на тяхното първоначално обособяване и оформяне като самостоятелен народ. Неговото протичане във времето отбелязва началния етап от държавообразователен процес сред прабългарите. Темповете на неговото развитие се определят от достигнатото ниво в бита, стопанския живот и обществения им строй.

Прабългарите са представители на номадско-стокорядните типове племена. Особено място в стокорядния им бит, наред с отглеждането на едър и дребен рогат добитък, заема коневъдството. Конете са използвани не само при военните им походи и набези (конницата е основен род войска), но и като средство за придвижване. Докато живеят в степите на Централна Азия, прабългарите се намират в непрекъснато движение, обусловено от нуждата да се търси храна за многобройните стада. След установяването им на север от Кавказ у тях се проявява тенденция за уседналост със сезонно движение на стадото им и завръщане в селищата. Ето защо сирийският историк Захари Ритор (V - VI в) съобщава, че прабългарите имат свои градове, което се потвърждава от извършените археологически разкопки. Подобно на славяните прабългарите изграждат своите селища край бреговете на реките. По-голяма част от тях са неукрепени или укрепени с ров и земен вал. Част от укрепените селища впоследствие прерастват в каменни крепости.

Най-често срещаното жилище е юртата (шатра), която е изработена от кожа. С преминаването към уседнал начин на живот прабългарите започват да строят и полуюрти, вкопани в земята. Те се групират обикновено по 20 – 30 на едно място и образуват така наречените – аули.

В хода на тяхното усядане и земеделието прониква в стопанския им живот. То играе спомагателна роля подобно на лова и риболова. Сред занаятите добре развити са тези, които са свързани с нуждата от изработването на оръжие и предмети за всекидневния бит. Прабългарите обработват добре кожи, метали, изкусни грънчари са. Характерни за прабългарите са сивочерните керамични съдове, покрити с излъскани ивици.

Общественият строй у прабългарите е тясно свързан с развитието на тяхното номадско стопанство. Основно място в социалната и политическа структура на прабългарското общество заема номадската община, чийто членове са свързани с кръвно родство. Те притежават общи пасбища, номадски станове и обща собственост върху стадата. По-висше звено на организацията им е племето, което е съставено от няколко рода. Различните наименования на прабългарските племена са свидетелство за съществуващата племенна раздробеност. През VI – VII век в резултат на активен досег с Византия сред прабългарите настъпва социално разслоение. Господстващо положение в племето заема племенния вожд, хан и племенната аристокрация. Постепенно властта на хана се превръща в наследствена. На преден план изпъкват отделни знатни родове, които съсредоточават в свои ръце властта над прабългарските племена. Такива са родовете Дуло, Угаин, Ерми и др, които се споменават в “Именика на българските ханове”. Социалнополитическата организация на прабългарите има военен характер, което е от жизнено значение за самостоятелното съществуване на тяхното общество. Византийските автори обръщат специално внимание на строгата централизация, характерна не само за прабългарите, но и за другите тюрски племена. Те отбелязват, че са управлявани не “с любов”, а “със страх”.

Важна роля в живота на племето играе шаманското съсловие, в чиито ръце е религиозният култ. Те следят за структурното спазване на вярата, а в случай на нарушение са способни да отстранят от власт и самия хан.

Прабългарската религия се формира в продължение на столетия по пътя от Централна Азия към Европа. Поради това тя е синкретична религия, която съчетава множество вярвания и култове, заимствани от различни народи.

Тотемизмът е едно от най-старите религиозни вярвания. Според него всеки род произхожда от някакво животно (тотем), което е негов покровител. Тези животни са почитани като свещени- конят, кучето, соколът, заекът, вълкът и др. Те са изобразявани на специални амулети за предпазване от болест и злини на този, който ги носи.

В тясна връзка с тотелизма е и прабългарския календар. Той се основава на 12 – годишния лунен зодиак. В тази летобройна система всяка година носи името на почитано животно. Тя е позната и на останалите азиатски народи.

Върховен бог на прабългарите е богът – небе – Тангра или Тенгри-кан. Той е безплътен, невидим смятан е за създател на небето и земята и частица от него се съдържа във всяко живо същество, поради което жертвените животни се принасят в жертва, без да се промива кръвта им. Най-силна тази божия частица е у хана, затова личността му е обкръжавана с много забрани (табу), които гарантират властта му. Наред с това съществува и така нареченото сакрално цареубийство. В определен случаи възникват белези, според които ханът загубва своята божествена сила (оренда) – някакъв недъг, раняване, ослепяване и т.н. За да се предпази народът от бедни, ханът е убиван.

Характерна за религията на тюркските народи, в това число и прабългарите, е вярата в съществуването на една свръхестествена сила, която не представлява никакво определено божество. Тя има свойството да обитава всички осезаеми предмети и да преминава от един човек на друг или от предмет в човек и обратно. Според прабългарите с най-голяма такава сила са кръвта, човешката глава, мечът и др.

Почитта към мъртвите е силно развита у прабългарите. Те ги погребват чрез трупополагане в гробове с ориентация север-юг. В тях е поставян богат инвентар – лично оръжие, храна и вещи-който да служат на мъртвеца в отвъдния свят. Особено пищно са погребвани хановете и заможните членове на обществото.

Зародилите се насоки и тенденции на държавообразователния процес сред прабългарите продължават своето развитие и през втория период от тяхното разселване. През средата и втората половина на IV век хуните засилват натиска си към източноевропейските равнини. През 375 година те преминават река Дон и разгромяват остготския племенен съюз. В хунското движение са привлечени и част от

прабългарските племена, които обитават Прикавказието. Друга част, която остава в старите местоживелища, постепенно заема обширни райони в Приазовието. Тези райони са се обитавали преди това от сармато-алански племена, които предават на прабългарите от своята култура.

Прабългарите, които са включени в състава на хунския племенен съюз от 377 до 453 година се заселват в Централна Европа. В "Именника на българските ханове" (VIII в) името на най-могъщия хунски владетел Атила, споменат като Авитохол, става доказателство за активното участие и важната роля на прабългарите в историята на хунския съюз. Те се славят най-вече със своето бойно умение и висок дух. Основната им военна сила е бързоподвижната и маневрена конница, с която нанасят светкавични удари.

След разпадането на хунския племенен съюз, настъпило след смъртта на Атила през 453 година, се оформят две етнически ядра на прабългарския етнос - в земите на бившата римска провинция Панония и в земите северно от Кавказ. В науката първите са известни като панонски българи. В последните десетилетия на V век те действат като съюзници на Византия срещу остготите.

След оттеглянето на остготите към Италия незащитените балкански провинции на империята се превръщат в примамлив обект за нападения и плячкосване. Някои от тези нападения панонските българи извършват съвместно със славяните. При император Анастасий прабългарите на няколко пъти извършват опустошителни набези в Тракия и Илирик (493 г., 499г., 502г.). Прокопий Кесарийски (VI в) разказва за едно голямо прабългарско нападение през 540 г., което обхваща земите между Адриатическо море и Константинопол. В ръцете на нашествениците попадат 32 крепости и над 120 000 пленници.

През средата на VI век се активизират прабългарите, обитавали земите северно от Кавказ. Особена известност придобиват две племенни групи – кутригури и утигури. През 50-те и 60-те години на VII век между тях избухват размирици, умело подклаждани от Византия, които водят до тяхното отслабване и прекратяване на набезите им в имперските провинции. В тази междуособна война кутригурите претърпяват тежко поражение и част от тях се заселват в Тракия. Няколко години по-късно значителна част попадат под властта на Аварския хаганот. Увлечени от движението на аварите на запад, кутригурите се установяват в Панония. Като аварски поданици те участват в нападенията срещу византийските провинции. Постепенно Аварския Хаганот отслабва, част от славянските племена отхвърлят властта, а прабългарите се опитват да овладее

изцяло аварските позиции като водещо племе в хаганота, но не успяват.

Прабългарите, които остават да живеят в Приазовието, през 567-568 г. попадат под властта на Западнотюркския хаганот, който обхваща територия между Китай и река Волга. Това племенно обединение не е трайно – през 581 година то се разцепва на източна и западна част, като прабългарите остават в западната. Поставени в условията на чуждоземен гнет, те не се примиряват със своето положение. Обединени около вожд на племето уногондури – Кубрат, започват борба за освобождение. През 632 година тя завършва успешно – с обединението на прабългарите и сродните им племена под върховната власт на Кубрат.

Така се създава могъщ за времето си военно-племенен съюз, наречен от византийските автори “Велика България” (632 – 651 г.). Границите на Кубратовата държава са: на изток - река Кубан, на запад – река Днепър, на север – река Донегу, на юг – Черно и Азовско море. Живеещите многобройни племена в тези обширни степи са наричани със събирателно име “българи”.

За кратко време съюзът укрепва и спечелва уважението на своите съседи. Кубрат поддържа добри отношения с Византия, от което е заинтересована и тя. Дори прави всичко възможно да привлече хана на своя страна и се нуждае от съюзник, за да отблъсне напирашите от изток нови номадски племена. Освен това Кубрат сключва международни договори с близки и далечни страни с цел утвърждаване независимостта на държавата. От особена важност за страната е мирния договор сключен с Византия през 635 година.

Според обичайната практика императорът дарява богато хана и го удостоява с почетната титла “патриций”. Тя става израз на признанието на неговата власт и авторитет.

Основен противник на Велика България в борба за надмощие в Приазовските и Причерноморските области е Хазарският хаганат, възникнал след разпадането на Западнотюркския хаганат през 581 година. Войната между прабългарите и хазарите започва докато е жив хан Кубрат, който организира успешно защитата на своята държава. Според византийския хронист Теофан (VIII – IX в), малко преди смъртта си ханът завещава на синовете си да пазят единството на съюза и да не се разделят. Този завет на мъдрия владетел трудно можел да се отстоява в условията на напрегната

политическа обстановка. Ето защо след неговата смърт България се разпада под ударите на хазарите. Синовете му, с изключение на най-големия, който остава в старата родина, избират съдбата на преселници. Към края на 60-те и 70-те години на VII век те се установяват в различни територии на Европа.

Оставайки на бащините си земи, първородния син на хан Кубрат Баян, е подчинен от новия завоевател. По-малкият брат Котраг с племето се изтегля по средното течение на река Волга. Там през X век образува своя държава – така наречена Волненокамска България. Нейна столица е град Болгар. Държавата приема исляма и просъществува до XIII век.

Началото на VII век заварва прабългарите под властта на Аварския хаганат в Панония значително разпокъсани в политическо отношение. През 631 година избухва междусобна разпра между един аварски и един прабългарски претендент за престола. Борбата завършва с поражение за прабългарите. Част от тях напускат Панония и предвождани от Алцек се отправят към земите на франкия крал в Бавария Дагоберт. Отначало франките приемат прабългарите и им предоставят убежище в своите селища. Една нощ обаче кралят заповядва на своите подчинени да избият новите заселници. В настъпилата погром от 9 000 прабългари само 700 души успяват да се спасят. По-късно те се заселват в Равенския екзархар.

Интересна е съдбата на прабългарите, които остават в Панония. Начело на тях застава Кубер. Под властта му преминава и част от населението на Аварския хаганат. Кубер въстава срещу аварите и след успешно сражение се отправя към територията на Византийската империя. В началото на 80-те години на VII век предвождани от Кубер изселници, се настаняват в земите на днешна Македония около река Битоля. Той установява мирни отношения с Византия и част от заселниците се преместват в град Солун. По-късно предводителя на прабългарите изготвя план за превземането на града, който се оказва неуспешен. Смята се, че заселването на прабългарите в Македония и създаването на българската държава през 681 година са два тясно свързани помежду си събития.

Прабългарите начело с третия брат – хан Аспарух, се придвижват към Дунавската делта и се установяват в месността Онгъл край Черно море.

Заселването на прабългарите в Онгъла се извършва в разгара на борбата на Византия

за защита на столицата Константинопол от арабите. Ето защо, въпреки враждебното си отношение, император Константин IV Погонат (VII в) дълго време не предприема никакви действия срещу тях. Войната приключва през 678 година с поражението на арабите. Между двете страни е сключен мир, според който Арабския халифат трябва да изплаща ежегоден данък на Византия. С тази победа империята още веднъж утвърждава своето могъщество, а освен това тя има благоприятна възможност да възстанови пълното си господство на Балканския полуостров. Но през 680 година императорът е изправен пред нова опасност, която се явява сериозна заплаха за византийското господство на Балканите. Според разказа на византийския хронист Теофан прабългарите начело с хан Аспарух непрекъснато нападат областта Малка Скития (днешна Добруджа), и пречат на империята да установи трайно властта си над славяните в тези територии. Създава се реална възможност за съюзяване на прабългарите със северите и седемте славянски племена. В отговор на тези набези Константин IV мобилизира войските си в Тракия и организира грандиозен поход по суша и море срещу хан Аспарух през лятото на 680 година. Византийския император потегля с флотата към Дунавската делта. Пехотната войска се придвижва през проходите на Стара планина. Без особени препядствия войските на империята достигат обитаваните от прабългарите територии на север от река Дунав. Струпването на многочислената армия в Онгъла определя и стратегията на хан Аспарух. Първоначално той заема отбранителна позиция и заедно с войската си остава в укрепленията на Онгъла. Аспарух прилага тактика на изчакване в продължение на няколко дни, през които император Константин не предприема никакви сражения. Изненадващо императорът се оттегля от военния лагер заедно с пет кораба и с близкото си обкръжение към Месемврие (днешен Несебър). Той оставя стратезите и войската със заповед да нападнат прабългарите, но сред армията плъзва слух, че императорът бяга, и обзети от страх войниците също напускат лагера. Настъпилата демобилизация и деморализация сред ромеите е умело използвана от хан Аспарух, който напуска укрепленията и с конницата си стремително връхлита върху отстъпващата императорска армия. По-голямата част от нея е унищожена при Онгъла и само малка част от нея успява да се спаси, достигайки до корабите. След тази победа прабългарите, водени от хан Аспарух, преминават река Дунав и нахлуват в североизточна България. Там те влизат в пряк досег с местните славянски племена и предприемат първите стъпки към създаването на общо политическо обединение. Според други летописи прабългарите покоряват Седемте славянски племена и северите, като ги разселват в различни посоки: на северите поверяват отбраната на източностаропланински проходи, а отбраната срещу Аварския хаганат се поема от Седемте племена.

С тези действия хан Аспарух успява да си осигури стабилен тил, който му е изключително необходим, за да поднови настъплението срещу Византия. Според данните на патриарх Никифор (IX в) прабългарите започват нападения в Тракия. Те се осъществяват през 681 година в съюз със славяните. Византия не успява да организира бързи контрадействия за защита на тази стратегически важна област, тъй като след претърпяната при Онгъл катастрофа, армията е изтощена и военно, и морално. Освен това в този момент империята е обхваната от сериозни политически и религиозни борби.

Ето защо нападенията на съюзените сили представляват сериозна заплаха за империята, най-вече с това, че е застрашена самата Византийска столица. При тази тежка ситуация император Константин IV е принуден да уреди конфликта с прабългарите не чрез военни действие, а по дипломатически път. Според Теофан Изповедник византийският василевс сключва мирен договор с хан Аспарух през лятото на 681 година. Съгласно договора император Константин IV Погонат признава на Аспаруховите прабългари правото върху завоюваните от тях земи и се задължава да плаща ежегоден данък на хан Аспарух. С този договор всъщност Византия формално признава съществуването на нова държава на Балканите. Именно чрез него България получава своята легитимност пред външнополитическия свят.

Спорен и неизяснен е въпросът за годината на създаване на българската държава. В съвременната българска историография съществуват главно две мнения за началната година – 680 – 681. Същевременно се търси компромис между тези крайни виждания, като се приема следното твърдение, че българската държава е основана през 680 година, а получава юридическо признание от Византия с мира от 681 година. Най-достоверните летописци на тези събития, Теофан и Никифор, съобщават само, че е сключен мир между воюващите страни и Византия се задължава да плаща ежегоден данък. Но това все още не означава, че империята се отказва от земите си, като признава формално и юридически съществуването на една държава на варвари в ромийски владения. Договорът от 681 година е по-скоро примирие, временна отсрочка на разправата с новопоявил се народ. Истинското международно признание идва по-късно, при хан Тервел.

Всъщност корените на българската държавност трябва да се търсят по-назад във времето: от една страна – Кубратовата Велика България, а от друга – в славянските военно-племенни съюзи на Балканите през VII век. През 80-те години на същото столетие двата етноса – славяни и прабългари – продължават съвместно историческия си път в рамките на една обща държава. Твърде вероятно е дори това начало да е положено още при заселването на прабългарите в Южна Бесарабия, а през 680 – 681 година центърът на държавата да е преместен в южнодунавските земи.

Българската държава възниква като естествен резултат от общественоекономическото и политическото развитие на славяните и прабългарите. Несъмнено важен фактор, който съдейства за тяхното обединение, е заплахата от Византия, която насочва своите усилия към политическо подчинение на новите заселници. На североизток хазарският хаганат, а на северозапад аварите също застрашават тяхната независимост. При тази сложна ситуация и разположение на силите в Европейския югоизток само един нов тип политическа организация може да гарантира самостоятелното развитие на славяни и прабългари.

Важен фактор, който улеснява тяхното единодействие, е липсата на съществена разлика в степента на социално-икономическото им развитие. Не без значение е също, че двата етноса се познават далеч преди да се заселят на Балканския полуостров. За създаването и консолидирането на българската държава съществено е обстоятелството, че прабългарите притежават значителен управленчески опит. Традициите на Велика България са все още живи и намират благодейна почва за по-нататъчно развитие на Дунавска България.

Хронологически погледнато, образуването на българската държава предхожда създаването на редица европейски държави. Събитието прави силно впечатление преди всичко на византийските хронисти, тъй като в непосредствено съседство с Византия се появява една нова сила, с която занапред императорите трябва да се съобразяват. На образуването на българската държава откликват и западни летописци. Интересно е едно известие от хрониста Зигеберт, който отбелязва: “Отсега нататък трябва да се отбележи българското царство”.

В най-ранния период от развитието си българската държава (края на VII век – началото на VIII век) представлява военнополитическо обединение, ханство, в което славяни и прабългари запазват своята племенна и териториална обособеност. Изворите, писмени и археологически, показват, че след победата над византийците при Онгъла и настъплението в земите на юг от река Дунав прабългарите обитават основно причерноморската област. Тази област се нарича “България”. В тази територия на ханството те налагат своята специфична военноплеменна организация. По древнотюркската традиция държавата се обозначава с термина “саракт”. Сарактът се разделя на три части – център, ляво и дясно крило. Средишната част, центърът, е управлявана от хана, а другите две части – от неговите най-близки помощници. Славянските племена заемат земите, разположени около тази територия. Те се наричат “славини”. Така в Балканския североизток върху териториите на бившите римски провинции Дакия, Мизия и Малка Скития, се очертава териториалното ядро на българската държава. На юг за граница с Византия служи Старопланинския масив. На запад и северозапад границата достига до Железни врата на река Дунав и източните разклонения на Карпатите (те се явяват естествена преграда между България и Аварския хаганат). На североизток под контрола на хан Аспарух остава областта Онгъл. На изток границата върви по черноморското крайбрежие, макар, че определени градове – Томи, Констанция и Одесос (днешна Варна) остават под византийска власт.

Доминираща роля в управлението на ханството има прабългарската държава. Традицията, основаваща се на монархичното начало. Управлението, все още военно по

своя характер, се съсредоточава в ръцете на висшето съсловие от прабългарската аристокрация (боилите). Носител на върховната власт е владетелят, носещ титлата “велик хан”. Той произхожда от знатен династичен род, и се избира от българската върхушка. Подчинявайки се на върховната власт на прабългарския владетел, славянските племена, които се включват в пределите на новата държава, запазват своята относителна самостоятелност. Свързващо звено между тях и ханът са князете, които по силата на сключено споразумение запазват властта си над своите племена. Владетелският съвет и свикваните при определени случаи събори са важни органи на управлението в ханството. На тези събори може да се стигне и до смяна на владетеля, въпреки широките му правомощия (на върховен главнокомандващ, законодател и ръководител на дипломатията). Постепенно през следващите столетия в цялостната държавна уредба се налага прабългарска терминология. По силата на договор, сключен между хан Аспарух и славянските князе, се определя общият държавен център – Плиска.

Причините за господстващото положение на прабългарите в държавния живот са: 1) те имат силна военнополитическа организация и ясно оформена еднолична ханска власт; 2) спечелената победа над византийците в битката при Онгъл увенчава тяхната военна сила сред заобикалящите ги славянски племена; 3) в резултат на победата при Онгъл хан Аспарух е признат за върховен владетел на създаденото военнополитическо обединение между тях.

Византийските летописци Теофан и Зонара (XI в) твърдят, че мирът между България и Византия, установен през 681 година, се запазва до смъртта на император Константин IV Погонат през 685 година. За тези години не се съобщават никакви известия за външната и вътрешната политика на България.

При новия император Юстиниан (VII - VIII в) е предприет първият опит да се премахне позорния за ромеите мир от 681 година. Военните действия са започнати от Византия през 688 година. Същевременно императорът напада и славяните около Солун и по долината на река Струма. Много от тях са пленени и преселени в Мала Азия. На връщане от тази акция неговите войски са нападнати от прабългарите някъде в Беломорска Тракия и претърпяват тежко поражение. Разгромът над Византийската армия допринася за издигане ролята и авторитета на българската държава като важен политически и военен фактор на Балканския полуостров.

От така наречения Български апокрифен летопис (IX в) е известно, че хан Аспарух загива във войната с хазарите. Точната година не фигурира в източника, но се приема,

че това става около 700 – 701 година.

Първата българска държава се образува от две общности, като допълват своите функции: славяните – като икономическата основа, а прабългарите поемат държавническите функции. Това е първото трайно политическо обединение с дейното участие на славяни и прабългари върху територията на Византия. Започва изграждането на нова държава в непрекъсната конфронтация с Византийската империя.

Процесът на първоначално укрепване на българската държава започва и се развива успешно при управлението на хан Тервел (701 – 718 г.), който е също от прабългарския род Дуло. Приема се, че е син на хан Аспарух.

Във външната си политика хан Тервел умело съчетава военните и дипломатически средства. Нейната основна цел е териториалното разширение на България и утвърждаване суверенитета на хана. Византийските междуособни борби за императорския престол и подновяване на арабската експанзия към балканските владения на Византия през началните десетилетия на VIII век създават благоприятни възможности за постигането на тази цел.

В началото на 705 година детронираният император Юстиниан II търси военната помощ на хан Тервел, за да се възкачи повторно на престола в Константинопол. През пролетта на същата година голяма войска от прабългари и славяни, предвождана от Тервел, се озовава пред стените на Константинопол. Възползвайки се от нейното присъствие, Юстиниан II успява да свали предшественика си и да си възвърне императорската корона. Това събитие е широко отразено във византийските и западните летописи. В знак на благодарност за оказаната помощ императорът отстъпва на България областта Загоре в Източна Тракия (между днешните градове Сливен, Ямбол и Айтос). Това е първото териториално разширение на българската държава на юг от Стара планина. Областта има изключително важно стопанско значение, тъй като открива възможност на българите към излаз на черноморските пристанища. В търговски аспект през нея минават най-късите и удобни пътища, свързващи Константинопол и Плиска. Областта заема и важно стратегическо местоположение. Отстъпвайки тази територия, Византия губи в значителна степен възможността да организира бързи и внезапни походи към столицата на българската държава.

Най-важната придобивка обаче е удостояването на хана с почетната титла “кесар”, която по това време е втора по значимост след императорската. В лицето на Тервел византийския император за пръв път удостоява с такава висока титла чужд владетел. С устроената тържествена церемония в императорския дворец в негова чест императорът дава израз на признанието на суверенната власт на хан Тервел. Така България получава юридическо признание, а Византия се отказва от старите си земи и признава съществуването на една държава, която до този момент е смятана за враг. Постъпките, които прави Византия, са по принуда, а не по добра воля. Престижът на Византия е накърнен твърде много, за да бъде оставено всичко без последствия.

През 708 година настъпва обрат в българо-византийските отношения. Тогава император Юстиниан II прави опит да си възвърне областта Загоре, защото с нейното отстъпване на българската държава Византия губи една жизненоважна за нея територия. През тази област минават важни търговски пътища, а освен това представлява отправно място за византийците при нападения срещу българската държава и при осигуряване защитата на Константинопол. Поради тези причини византийския император организира поход и нахлува в Тракия. Но при крепостта Анхиало (днешен град Поморие) войската на хан Тервел разгромява императорската армия. Юстиниан II се завръща безславно в столицата.

В периода 711 – 715 година българския владетел се възползва умело от пламналите с нова сила междуособици във Византия, за да укрепя позициите на ханството.

През 711 година Юстиниан II за втори път е детрониран. Забравяйки коварството на императора хан Тервел отново му оказва своята помощ и изпраща 3-хилядна войска. Събитията обаче се развиват неблагоприятно за императора – той е убит, а българският отряд се завръща в страната си, без да срещне съпротива от страна на новия василевс.

При продължаващите размирици във Византия Тервел се възползва от неспособността за защита и нахлува в Източна Тракия (712 г.). Основна цел на провежданата от хана политика спрямо Византия е уреждането на българо-византийските отношения чрез потвърждаването на стария мирен договор или чрез сключване на нов договор, изгоден за българската държава. Затова през посочения период той поддържа военно напрежение по границата с империята.

Тази негова стратегия дава своя положителен резултат. През 716 година новия византийски император Теодосий III (715 – 717 г.) преценява, че с оглед на застрашеното положение на империята, е необходимо да се пристъпи към уреждане на българо-византийските отношения. Започват преговори, които завършват с подписването на нов мирен договор между двете страни през 716 година, който се състои от четири клаузи. На първо място е определена границата между България и Византия, като така териториалните придобивки на българите в Тракия са утвърдени. Освен това Византия се задължава да плаща ежегоден данък, който се състои от скъпи дрехи и червени кожи на стойност 30-литри злато. Император Теодосий III успява да издейства и една клауза, според която двете страни трябва взаимно да си предават политическите бегълци. Договорът урежда и търговските взаимоотношения между двете страни. Според постигнатите споразумения българските и византийски търговци могат да търгуват в съответните държави само след като на границата платят необходимите такси и мита. С договора от 716 година хан Тервел засилва международните позиции на младата българска държава и стабилизира нейните позиции спрямо Византия. Това е първият договор в Европейската средновековна история който регламентира търговски отношения.

През 717 година осланяйки се на договора с България, императора се обръща за помощ към хан Тервел. Константинопол е здраво обсаден по суша и море. Император Лъв III (717 –741 г.) постига споразумение с българския хан, които обещава да се притече на помощ, като нападне арабите в гръб. Това решение на хан Тервел показва, че той не гледа на Византия като на свой враг, а отношенията към нея са продиктувани от прагматична преценка на съществуващите обстоятелства. Ханът разумно преценява, че в момента арабите представляват по-голяма потенциална заплаха за неговата страна.

Стълкновението между българи и араби пред стените на Византийската столица намира значителен брой византийски, западни и източни извори. Всички те потвърждават, че през 718 година арабите претърпяват нечувано до тогава поражение от българите. Тази победа слага край на опитите на Арабския халифат да нахлуе в Европа през Балканите. Разгрома на арабите спечелва значителна популярност на българския владетел.

Активната и гъвкава политика, която хан Тервел провежда през управлението си, допринася много за укрепване на българската държава. Сключените от него международни договори с Византия утвърждават ролята на мястото на България като независима политическа сила, засилват властта на българския владетел.

Положителните насоки и тенденции в развитието на българската държава се прекъсват временно поради настъпването на политическа криза през 50-те и 60-те години на VIII век. Тя е свързана с изострени борби за престола между знатните прабългарски родове.

През 738 година на престола се възкачва хан Севар (738 –753 г.), който е последният български владетел от рода на хан Аспарух – Дуло. Хан Севар е сменен през 753 година от хан Винех, който принадлежи към рода Укил. Именно отстраняването на рода Дуло от управлението слага началото на сериозните политически сътресения през отбелязания период.

Към средата на VIII век Византийската империя укрепва своето вътрешно положение и постига успехи във войните срещу арабите в Мала Азия. Византия решава да се възползва от създадената ситуация в България и да започне война с цел нейното унищожаване. Изразител на тази политика става император Константин V (741 –775 г.). В периода 755 – 775 година той организира девет похода по суша и море, които се оказват сериозна заплаха за България, но не водят до нейното ликвидиране.

Един от най-опасните за младата българска държава походи е извършен през 763 година. С голяма войска Константин V потегля срещу Анхиало, като същевременно изпраща към Дунавските устия флота от 800 кораба. Кръвопролитната битка край града завършва с поражение за българската войска. Както съобщава летописеца Теофан, много българи и славяни са пленени и избити.

Временните византийски успехи във войните срещу българското ханство задълбочават започналата вътрешно политическа криза. За кратко време на ханския престол се изреждат няколко хана от различни родове. След хан Винех (756 –760 г.) на престола идват хан Телегу (717 –741 г.) от рода Угаин, хан Сабин (763 –766 г.) от рода Вокил, хан Токту (766 –767 г.) и хан Паган (767 –768 г.). В хода на жестоките и кървави междуособици в страната се очертават две политически течения: правизантийско – склонно е към съглашение с Византия и проявява готовност да постави ханството под нейна власт; и антивизантийското – защитава с всички сили и средства неговата държавна независимост.

Не без значение за нестабилността на ханската власт са и противоречията между славяни и прабългари, подклаждани от Византия.

Успешното преодоляване на междуособиците през управлението на българските ханове Телериг (768 –777 г.) и Кардам (777 –803 г.) и възстановяването на военната активност на ханството по отношение на Византия и балканските славяни постепенно довеждат до стабилизиране на държавния живот и на самата ханска власт. Умелите средства в политиката и дипломацията на тези двама български владетели спрямо Византия и правизантийската група пресичат по нататъшните опити за унищожаването на България и за ограничаване самовластието на хана. Във външната политика се отбелязва тенденция към активизиране на военната дейност по посока на Балканския югозапад, главно към Македония, която е компактно населена със славянски етнически елементи. Те са по-ясно изразени при хан Кардам. През 789 година българската войска прониква по долината на река Струма и унищожават разположената там византийска армия. В битката при крепостта Маркели (днешен Карнобат) войската, предвождана лично от император Константин VI (780-797 г.), е разгромена. По силана на сключения мирен договор между двете държави (792 г.) империята се задължава отново да изплаща ежегоден данък на българския хан и окончателно е преодолята вътрешната криза.

Очертаните основни резултати в дейността на хан Телериг и хан Кардам показват, че по време на тяхното управление се изгражда онази стабилна основа, върху която през първата половина на IX век се разгръща държавнополитическия възход на България.

Създадената през 681 година българска държава заема важни земи на Балканския полуостров: те са плодородни, с хубав климат и важно геополитическо значение – кръстопът на значими международни пътища, в близост до най-големия културен и търговски център в Европа и Източното Средиземноморие през Ранното средновековие – Константинопол. Това засяга обаче жизнените интереси на Византия, която при император Константин V Копроним започва продължителни войни за ликвидиране на България. Това не и се удава което ясно говори, че младата държава е изключително жизнена.

Значението на Дунавска България се измерва в няколко аспекта: запазват се държавостроителните традиции от Кубратовата България, страната се превръща в притегателен център на славянските поданици на Византийската империя. От времето на хан Аспарух основната външна политическа задача на България е приобщаването на балканските славяни към нейните предели. Възникването на българската държава определя бъдещото развитие на населението в източната половина на Балканския полуостров, като се превръща в люлка на една оригинална средновековна европейска култура – българската. Ражда се един от новите културни народи на Европа –

българския.

Процесът на първоначално укрепване на Българското ханство е свързан с умението на хан Тервел (701-718 г.). Неговата далновидна външна политика и военните му успехи водят не само до първото териториално разширение на българската държава, но и до юридическото и признаване от Византия. Резултатите от политиката на ханове Телериг (768-777 г.) и Кардам (777-803 г.) показват, че независимо от сериозните вътрешни сътресения и външен натиск българския народ притежава достатъчно сили и възможности, за да преодолее кризата и да утвърди независимото положение на страната като значителна политическа сила на Балканския полуостров. По време на тяхното управление се изгражда онази стабилна основа, върху която през първата половина на IX век се разгръща държавно-политическия възход на България.